

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויחי, תשפ"ב, מספר 1449

חכמתו של יעקב ותבונתו של יוסף – עיון בבקשת יעקב להיקבר במערת המכפלה משה וילינגר

יכולתו להוציא לפועל את בקשת יעקב, מסבירה את בחירתו לפנות ליוסף תחילה.²

יעקב ראה לנכון להביא בפני יוסף שני טעמים לבקשתו. הראשון והמרכזי – רצונו שלא להיקבר במצרים.³ הוא הדגיש זאת פעמיים: "אל נא תקברני במצרים", ובהמשך "ונשאנתני ממצרים". ההסבר הנוסף שהציג יעקב הוא רצונו להיקבר עם אבותיו. הוא אינו מפרט שברצונו להיקבר במערת המכפלה (ועל כך נרחיב בהמשך), אולם כוונתו ברורה.

בהמשך פנה יעקב בבקשתו לאחי יוסף, וההבדל בין הבקשות ניכר ובולט:

וַיְצוּ אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאֶסֶף אֶל עַמִּי קָבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמְעָרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֶה עֶפְרוֹן הַחֲתָנִי. בַּמְעָרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֶה הַמְּכַפֵּלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרוֹן הַחֲתָנִי לְאַחֲזַת קֶבֶר. שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יַצְחָק וְאֵת רַבֵּקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבְרַתִּי אֵת לָאָה. מִקְנֵה הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת. וְיָכַל יַעֲקֹב לְצוֹת אֶת בְּנָיו וַיֹּאסֹף רְגְלָיו אֶל הַמַּטָּה וַיִּגְוַע וַיֹּאסֹף אֶל עַמִּיו (בר' מט:כט-לג).

בדבריו אל יוסף דרש יעקב שיוסף יישבע לו, אך כאשר פנה לאחי יוסף, הוא פנה אליהם בציווי בלבד ללא דרישת שבועה. בהקשר זה מעניין לשים לב, שיעקב פנה לבניו רק לאחר שסיים לברכם, בניגוד לפנייתו ליוסף שנעשתה לפני שבירך את ילדיו.⁴

ההבדל בין הצורה שבה פנה יעקב ליוסף לבין הצורה שבה פנה אל האחים בולט במיוחד כאשר בוחנים את הנימוק לבקשה שמטעים יעקב. בעוד שבפני יוסף הדגיש יעקב את רצונו שלא להיקבר במצרים דווקא, ואת רצונו להיקבר עם אבותיו,

בקשת יעקב להיקבר בארץ ישראל, במערת המכפלה, מופיעה בפרשתנו שלוש פעמים. פעמיים מפיו של יעקב ופעם אחת מפיו של יוסף. קריאה מדוקדקת של כל אחת מהבקשות מלמדת על פער בולט וניכר לעין בין הבקשות, שניתן להסבר ע"י בחינת הצדדים לשיחה. עיון בדיאלוג השונה מלמד על תבונתו של יעקב כשהוא פונה בערוב ימיו בבקשה להיקבר במערת המכפלה, ועל חוכמתו של יוסף בפנייתו לבית פרעה לקיים את השבועה שנשבע לאביו.

בקשת יעקב הראשונה מופנית ליוסף, וזו לשונה:

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנָיו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מְצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעֲשֵׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וָאֱמֶת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם. וְשִׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׂאָתְנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרַתְנִי בְּקִבְרָתָם, וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כְּדַבְּרְךָ. וַיֹּאמֶר הַשְּׂבַעָה לִּי, וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמַּטָּה (בר' מז:כט-לא).

יעקב בוחר בתחילה לפנות לבנו יוסף בבקשתו להיקבר במערת המכפלה, ובפיו תחנונים: "אם נא מצאתי חן בעיניך" ו-"עשית עמדי חסד ואמת". יחד עם זאת, בקשת יעקב אינה מותירה מקום לספק; הוא נחוש בדעתו, ומבקש שיוסף יתחייב בפניו בשבועה, תוך נקיטה במעשה סמלי של אחיזה בירכו.¹

יעקב פונה באופן ברור ליוסף, בעל המעמד והשררה, ואינו פונה לאחי יוסף שאינם בעלי מעמד במצרים. מעמדו של יוסף בבית פרעה, וכפועל יוצא

* ער"ד משה וילינגר עובד בפרקליטות המדינה, בעל תואר ראשון ושני במשפטים באוניברסיטת בר-אילן.
** המאמר מוקדש לע"נ ר' יוסף רפאל חיים בן שמואל ומרים גיטל למשפחת איצקוביץ ור' יוסף בן ר' חיים ויענטע למשפחת הרטמן.

1 על פעולות סמליות המתלוות לשבועה ראו **אנציקלופדיה מקראית** ערך "שבועה" חלק ז' בעמ' 486. נעיר בהקשר זה, כי בניגוד לעבד אברהם, שהתורה מפרטת שהניח את ידו תחת ירך אברהם (בר' כד:ט), אצל יוסף מתואר שהוא נשבע מבלי לשים את ידו תחת ירך אביו. וראו את פירוש הנצי"ב על אתר.

2 **בראשית רבה** (וילנא) פרשת ויחי פרק ה.
3 באשר לסיבת בקשתו של יעקב שלא להיקבר במצרים ראו **רש"י** על אתר, ובאשר לרצונו להיקבר בארץ ישראל ראו ד"ר אלכסנדר קליין "וקברתני בקבורתם" **דף שבועי** לפרשת ויחי תשס"ו (מס' 635).
4 על המבנה הספרותי של הפסוקים ומשמעות הקשר בין בקשתו של יעקב להיקבר בארץ ובין ברכת בניו ראו: ד"ר מרדכי סבתו, "הקבורה והברכה" **דף שבועי** לפרשת ויחי תשס"ט (מס' 791).

ניכר לעין. הנימוק המרכזי של יעקב שלא להיקבר באדמת מצרים עשוי היה להעליב את פרעה, וברור ליוסף שפרעה לא יגלה אוזן קשבת לנימוק שכזה. ההסברים שיוסף מציג בפני בית פרעה הם השבועה שהשביעו אביו, ובקשתו להיקבר בקבר שכרה בארץ כנען. באשר להסבר השני מעניין לשים לב שיוסף בחר שלא להסביר לבית פרעה שאביו ביקש להיקבר לצד אבותיו (ואשתו). יוסף מסתיר גם את המיקום המדויק של מקום הקבורה, ומסתפק באמירה שהקבר נכרה בארץ כנען. אולי חשש שפרטים אלה עלולים לגרום לפרעה להורות להוריד את עצמות אבותיו של יעקב למצרים. יוסף בחר להציג את בקשת יעקב כבקשה שאין לה כל פתרון, אלא להיקבר בקבר שכרה יעקב עוד קודם שירד למצרים.

בנוסף, הדגשת יוסף את העובדה שיעקב תיקן לעצמו קבר עוד בחייו, שבו הוא ביקש להיקבר, עשויה גם היא לעורר סימפטיה מצד פרעה, שכן גדולי מצרים היו מתקינים לעצמם בית קבר עוד בימי חייהם.¹⁰ בסוף פנייתו ביקש יוסף להדגיש שבכוונתו לשוב למצרים, כדי להסיר כל ספק על המשך נאמנותו לבית פרעה. פרעה התרצה לבקשה, אולם נדמה שהתורה מבקשת להדגיש כי הסיבה לכך היא העובדה שיוסף נשבע לאביו, ולא סיבה אחרת.¹¹

ההבדלים בין הניסוחים מלמדים על חוכמת יעקב ותבונת יוסף בהשמעת בקשותיהם בפני העומד מולם. הדברים הם אולי בבחינת תיקון ליעקב אשר לא היה רגיש דיו לעמוד על טיב היחסים בין יוסף ואחיו, ובחר שלא לנקוט בצעד כלשהו בעניין זה (בר' לז:יא). כעת הוא הבין את הצורך להפריד בין יוסף לבין אחיו בבקשתו ובברכותיו. ויוסף – כנער לא ברר את מילותיו ואף ננזף על כך על-ידי אביו (בר' לז:י), אך עתה, כאשר הוא ממלא תפקיד שלטוני במצרים, הוא יודע להתנהג כדיפלומט ולברור את מילותיו במטרה להגשים את שבועתו לאביו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

10 ראו פירושו של יהודה קיל על בר' נ:ו בסדרת דעת מקרא, ירושלים תשנ"ז.

11 נתן אביעזר, "אל נא תקברני במצרים", דף שבועי לפרשת ויחי תשע"ג (מס' 998). לדעתו, פרעה לא יכול היה להבין את הנימוקים של יעקב, ולכן דווקא השבועה שנשבע יוסף לאביו היא זו שגרמה בסופו של דבר לקיום בקשתו של יעקב. ראו גם את דברי הרמב"ן על בר' מז:לא. הרמב"ן מפרש שיעקב ביקש מיוסף להישבע לא מפני שחשד בו שלא יקיים את בקשתו, אלא כדי לחזק את העניין בעיני פרעה, וכדי לגרום ליוסף להשתדל יותר מפני השבועה.

בפנייתו לבניו האחרים ההסבר הראשון והמרכזי נעדר. כמו כן, כאשר הטעים יעקב את רצונו להיקבר עם אבותיו, הוא פירט בפרטי פרטים את מקום הקבורה במערת המכפלה, והוסיף שבדומה לקבורת אברהם לצד שרה וקבורת יצחק לצד רבקה, ברצונו להיקבר לצד לאה. נדמה שברור מדוע בחר יעקב שלא לפרט בפני יוסף את רצונו להיקבר לצד לאה, והסתפק באמירה שברצונו לשכב עם אבותיו. אופן ניסוח הבקשה בפני יוסף מלמד, שהעובדה שרחל לא נקברה במערת המכפלה נמצאת בתודעתו של יעקב, ומסיבה זו אף הרגיש צורך להתנצל לפני יוסף ולהסביר לו שניסיונות הזמן והמקום הם שגרמו לקבורת אימו בדרך בית לחם (בר' מח:ז).⁵ עובדה זו יש בה כדי להסביר את ניסוח פנייתו אל יוסף בלשון תחנונים ואת בקשתו "לְחַסֵּד וְאָמַת".⁶ נוסף, כי בדברי יעקב לבניו ניכרת העובדה שיש כנראה תמימות דעים ואינטרסים זהים בין רצונו של יעקב להיקבר לצד לאה אשתו ובין רצונם של מרבית אחי יוסף שאביהם ייקבר דווקא לצד לאה אימם.⁶ אולי מסיבה זו יעקב אינו מבקש שהאחים יישבעו לו לקיום בקשתו.⁷

ייתכן שדברים אלה מסבירים גם מדוע יעקב אינו טורח להציג בפני בניו את ההסבר הראשון והמרכזי שהוצג בפני יוסף: רצונו שלא להיקבר על אדמת מצרים. מבחינת יעקב, הנימוק הזה אינו נדרש כלל ביחס לאחים, שבשלב זה טרם נטמעו במצרים והרגישו בה כזרים.⁸ לעומת זאת, יעקב היה צריך להסביר דווקא ליוסף את רצונו שלא להיקבר על אדמת מצרים, מאחר שבעמדת מנהיגותו של יוסף בצמרת המצרית היה הוא חשוף במיוחד לסכנת ההתבוללות.⁹ למעשה, באמצעות ההסבר הזה ביקש יעקב להעביר ליוסף מסר על חשיבות הארץ והצורך לשוב אליה.

בקשת יעקב להיקבר במערת המכפלה מופיעה בפעם השלישית והאחרונה מפיו של יוסף:

וַיַּעֲבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פְּרֹעָה לֵאמֹר אִם נָא מִצְאֹתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ נָא בְּאָזְנֵי פְרֹעָה לֵאמֹר הִנֵּה אֲנֹכִי מֵת בְּקִבְרֵי אֲשֶׁר כָּרַתִּי לִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן שְׁמָה תִּקְבְּרֵנִי, וְעַתָּה אֲעֹלָה נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאָשׁוּבָה. וַיֹּאמֶר פְּרֹעָה עֲלֶה וְקַבֵּר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעְךָ (בר' נ:ד-ו).

כאשר בוחנים את ההסברים שיוסף מציג בפני בית פרעה, ההבדל בין בקשת יעקב מיוסף לבקשה זו

5 פירוש הריב"א על בר' פרק מ"ח.

6 מרבית ילדיו של יעקב נולדו מלאה (ראובן, שמעון, לוי, יהודה, יששכר, זבולון ודינה) ושפחתה זלפה (גד ואשר) למול רחל (יוסף ובנימין) ושפחתה בלהה (דן ונפתלי).

7 ניתן גם להציע שיעקב בוחר שלא להשביע את בניו, מאחר שהם נעדיי כוח למלא אחר הבקשה, והוא בוחר להשביע דווקא את יוסף, בעל הסמכות והיכולת למלא את בקשתו.

8 יעקב ירד למצרים יחד עם משפחתו בגיל 130 ונפטר בגיל 147. מדובר אם כן בסה"כ ב-17 שנים שבהם חיו אחי יוסף במצרים.

9 ד"ר דוד הנשקה, "מה עניין קבר רחל לצוואת יעקב", דף שבועי לפרשת ויחי תשנ"ז (מס' 164).